

Др Драган Јовашевић,*
Редовни професор Правног факултета
Универзитета у Нишу

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ ЧЛАНАК

UDK: 341.485

Рад примљен: 30.06.2015.
Рад прихваћен: 03.12.2015.

ОДГОВОРНОСТ И КАЖЊИВОСТ ЗА ЗЛОЧИН ГЕНОЦИДА**

Апстракт: Међународно кривично право као систем правних прописа садржаних у актима међународне заједнице, али и у националном (интерном) кривичном законодавству појединих држава, предвиђа кривичну одговорност и кажњивост за већи број међународних кривичних дела (међу којима се издваја злочин геноцида). То су дела којима се крше ратни закони и обичаји рата (међународно хуманитарно право) и којима се повређује или угрожава мир међу народима и безбедност човечанства. За ова кривична дела су у међународном, али и у националном кривичном праву, прописане најтеже врсте и мере казни које уопште познаје кривично законодавство данас. За учиниоце кривичних дела геноцида у одређеним случајевима је примарна надлежност међународних судских (наднационалних) органа као што је Међународни суд у Хагу. У овом раду се анализирају појам и карактеристике геноцида као међународног кривичног дела.

Кључне речи: међународно право, кривично дело, геноцид, слаба група, учинилац, одговорност, казна.

1. Уводна разматрања

Почетком деведесетих година прошлог века у свету су беснела два сурова грађанска, међунационална, међуетничка или међуверска ратна сукоба – у бившој СФР Југославији (на подручју Хрватске од 1991. године и Босне и Херцеговине од 1992. године до 1995. године) и у Руанди (између племена Тутси и Хути у току 1994. године). Како би се међународна заједница суочила са учиниоцима најтежих кривичних дела која су извршена у време

* jovas@prafak.ni.ac.rs

** Овај рад представља резултат истраживања на пројекту: “Заштита људских и мањинских права у европском правном простору”, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ових сукоба, основана су одлукама Савета безбедности ОУН два ad hoc трибунала.

Тако је, прво, Резолуцијом Савета безбедности ОУН број 827 од 25. маја 1993. године, основан Трибунал за гоњење лица одговорних за озбиљне повреде међународног хуманитарног права извршене на тлу бивше СФР Југославије почев од 1991. године, са седиштем у Хагу (познатији као Хашки трибунал). Сличан Међународни трибунал за Руанду са седиштем у Арушију је основан Резолуцијом Савета безбедности ОУН број 955 од 8. новембра 1994. године. Истовремено су усвојена и два статута ових трибунала (са системом међународних кривичних дела, основима кривичне одговорности њихових учинилаца и врстама казни за њихове учиниоце), као и правила поступка и доказивања. Поред утврђивања кривичне одговорности за најтежа међународна кривична дела, ови трибунали су први пут у историји људског рода изrekli пресуде за најтеже кривично дело данашњице – злочин над злочинима или геноцид.

Прва оптужница пред Хашким трибуналом је подигнута 7. новембра 1994. године против Драгана Николића (босанског Србина), команданта логора Сушица у источној Босни и Херцеговини, који је потом осуђен на казну затвора од двадесет година (коју је издржавао у Италији). Први претрес пред судским већем Хашког трибунала је одржан 8. новембра 1994. године босанском Србину Душку Тадићу (који је осуђен на казну затвора од двадесет година и коју је издржавао у Немачкој), док је прва пресуда овог трибунала изречена Дражену Ердемовићу крајем новембра 1996. године (који је осуђен на казну затвора од десет година). Овај трибунал је до сада донео више пресуда за учињена међународна кривична дела: а) злочин против човечности, б) ратне злочине, в) тешке повреде закона и обичаја ратовања и г) злочин геноцида.

Судско веће Хашког трибунала којим је председавао судија Алмиро Родригез је 19. априла 2004. године изрекло казну од 35 година затвора за најтеже међународно кривично дело геноцида – помагање и подржавање у геноциду, команданту Дринског корпуса Војске Републике Српске, генералу Радиславу Крстићу, за извршени злочин над муслиманским становништвом у Сребреници. Он је на издржавање казне у Великој Британији упућен 20. децембра 2004. године. Дакле, овде је утврђена кривична одговорност и изречена казна затвора за саучесништво у геноциду, али не и за само извршење овог кривичног дела. А 30. јануара 2015. године, жалбено веће Хашког трибунала под руководством судије Патрика Робинсона је први пут у историји ове судске инстанце (па и међународног кривичног права уопште) изрекло коначне пресуде на доживотне казне затвора за извршење

кривичног дела геноцида у оквиру заједничког злочиначког подухвата над муслиманима у Сребреници 1995. године, и то пуковнику Вујадину Поповићу (начелнику за безбедност Дринског корпуса Војске Републике Српске) и пуковнику Љубиши Беари (начелнику за безбедност Главног штаба Војске Републике Српске).

Некако у исто време, 3. фебруара 2015. године, и друга највиша судска инстанца у систему Организације уједињених нација – Међународни суд правде са седиштем у Хагу је у спору између Хрватске и Србије донео коначну судску одлуку којом је одбацио тужбу Хрватске против Србије за извршење геноцида у Крајини и Славонији, односно одбацио је противтужбу Србије против Хрватске за извршење геноцида за време војно-полицијских акција "Бљесак" и "Олуја" у току 1995. године. Пресуда сличне садржине је донета од стране истог суда и 2007. године, када је одбачена тужба Босне и Херцеговине против Србије за извршење геноцида за време ратних сукоба на подручју Босне и Херцеговине.

И Трибунал за Руанду (Petrović, Bisić, Perić, 2011: 311–319), који је основан ради утврђивања кривичне одговорности и кажњавања лица одговорних за извршена тешка кривична дела против човечности и међународног права за време грађанског рата у Руанди, такође је изрекао казне учиниоцима најтежег међународног кривичног дела – геноцида. Тако је судско веће Трибунала којим је председавао судија Вилијам Секуле крајем 2003. године бившем градоначелнику Мукинга – Јувеналу Кајелијелу, припаднику Хуту племена, изрекло казну доживотног затвора за кривично дело геноцида над Тутсима које је извршено у граду Рухенгерију.

Због значаја наведених судских одлука не само за правну историју, већ и за савремено, као и будуће међународно и национално кривично право, посебно када се ради о утврђивању постојања и правне квалификације кривичног дела геноцида, у наставку рада ћемо се бавити теоријским и практичним аспектима овог тешког међународног кривичног дела, за које није суђено чак ни на чувеном Нирнбершком процесу највишим политичким и војним руководиоцима нацистичке Немачке за извршене масовне злочине над поробљеним народима широм Европе, а посебно над Јеврејима, Словенима и Ромима.

2. Појам и карактеристике међународних кривичних дела

Међународна кривична дела (Томић, 1999: 337–360), заправо, представљају делатности којим се крше међународни уговори, споразуми и конвенције (Јовашевић, 2011: 345) и нарушава или угрожава мир међу народима, безбедност човечанства, односно друге међународним правом заштићене

вредности, или којим се крше ратна правила о понашању зараћених страна према ратним заробљеницима, рањеницима, болесницима и цивилном становништву. Настанак ових кривичних дела везан је за постојање међународних правила којима се регулишу односи између држава у доба рата, тј. односи између зараћених страна у погледу започињања и вођења рата. Међународно ратно право настало је као последица суровог и нечовечног поступања у току дуге историје ратова и оружаних сукоба између народа и држава са циљем да хуманизује ово најнехуманије средство за решавање међудржавних и међународних спорова.

Са појавом међународног ратног права отпочео је процес постепеног ограничавања права зараћених страна и контролисања њихових поступака, не само према неборачком становништву, већ и у погледу започињања и вођења ратова. Право државе на апсолутну слободу у погледу започињања и вођења рата биће постепено ограничено тако што ће поједини поступци који представљају непотребна разарања, убијања и мучења бити забрањени. Кршењем ратних правила и обичаја настају ратна кривична дела. Прихватајући међународне обавезе на основу потписивања и ратификовања бројних међународних конвенција, у кривичном законодавству појединих држава је предвиђено више кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом. Ова кривична дела настају кршењем правила садржаних у међународним конвенцијама. Њихов је извор у постојању забрана у актима међународног права.

Објект заштите ових кривичних дела јесу човечност и друге универзалне, општецивилизацијске вредности заштићене међународним правом. Заштита човечности значи заштиту основних људских добара као што су: живот, телесни интегритет, част, углед и достојанство човека, основна људска права и слободе. Друге вредности физичких лица, појединих држава и целе међународне заједнице имају такође општи, универзални значај, па су заштићене и зајамчене међународним правом. Највећи број међународних кривичних дела може се учинити у законом одређено време: за време рата, оружаног сукоба или окупације. По правилу, ова кривична дела се чине организовано и с циљем спровођења одређене политике владајуће групе или партије. Будући да спадају у организовани, плански криминалитет, ова се дела најчешће чине по наређењу претпостављених војних или политичких руководилица. Та чињеница захтева посебно утврђивање одговорности организатора, наредбодавца и учиниоца. Ова кривична дела могу бити учињена само с умишљајем. Поједина кривична дела из ове групе не застаревају у погледу кривичног гоњења или извршења изречених казни: геноцид, злочин против човечности, ратни злочини и

друга кривична дела за која по ратификованим међународним уговорима застарелост не може да наступи.

У теорији међународног кривичног права се разликује више врста међународних кривичних дела. Уобичајена је подела на (Petrović, Jovašević, 2005: 39–40): а) међународна кривична дела у ужем смислу (права или чиста међународна кривична дела) и б) међународна кривична дела у ширем смислу (неправа или мешовита међународна кривична дела). Иначе, ова је подела први пут усвојена на 14. Конгресу Међународног удружења за кривично право, који је одржан 1989. године у Бечу¹. Критеријум за ово разликовање јесте надлежност међународних кривичних судова (судова који поступају само у случају извршених међународних кривичних дела у ужем смислу), односно историја кривичног правосуђа. Међународна кривична дела у ужем смислу чине прву врсту ових кривичних дела. Ту се ради о међународним кривичним делима којима се крше ратни закони и обичаји рата (дакле, норме међународног ратног и хуманитарног права). То су дела садржана у нирнбершкој и токијској пресуди. Она се још називају међународна кривична дела према општем међународном праву (или *crimina iuris gentium*). Ту спадају следећа међународна кривична дела: 1) злочин против мира, 2) ратни злочин, 3) геноцид и 4) злочин против човечности. У правној теорији има схватања да се ова кривична дела називају међународним злочинима *stricto sensu* иза којих стоје когентне норме међународног права, нпр. Хашке или Женевске конвенције (Simović, Vladojević, Simović, 2013: 353–355).

Као основне карактеристике међународних кривичних дела у ужем смислу – *core crimes* – гнусни злочини (Petrović, Jovašević, 2005: 156–163) у правној теорији се наводе следеће (Degan, Pavišić, 2005: 186–187): 1) ови међународни злочини имају двоструку природу. Њихово извршење повлачи: а) кривичну одговорност појединаца као њихових извршилаца или саучесника, односно надређених лица (по основу командне одговорности), с једне стране и б) међународноправну одговорност државе, с друге стране, 2) међународним злочинима се крше основна (темељна) људска права и они су стога забрањени као репресалије у случају вршења исто таквих злочина друге супротстављене стране, 3) међународни злочини у погледу кривичног гоњења и кажњавања не застаревају и 4) опште међународно право намеће обавезу државама да не крше основне норме које забрањују њихово вршење као обавезу *erga omnes*.

1 Поделу међународних кривичних дела ове врсте заступају бројни аутори: Bassiouni, Cassese, Than, Shorts и др.

3. Геноцид у кривичном праву Републике Србије

Кривично дело геноцида (као најтеже кривично дело данашњице) је предвиђено у члану 370 Кривичног законика. Дело се састоји у издавању наређења да се врше или у вршењу (Јовашевић, 2014: 231–233): убистава, тешке повреде тела или тешког нарушавања физичког или душевног здравља чланова групе људи или у стављању чланова групе у такве животне услове који доводе до њеног потпуног или делимичног истребљења или у примени мера којима се спречава рађање између припадника групе или у принудном пресељавању деце у другу групу, а у намери да се потпуно или делимично уништи национална, етничка, расна или верска група људи.

Реч “геноцид” је кованица састављена од грчке речи *genos*, што значи род или племе, и латинске речи *caedes*, што значи убиство, покољ (Cifrić, 1992: 143–158). Буквално преведена ова реч означава убијање рода, односно племена. Резолуцијом Генералне скупштине ОУН број 96/1 од 11. децембра 1946. године геноцид је проглашен за “међународно кривично дело које је у супротности са духом и циљевима ОУН и које цивилизовани свет осуђује”. Иако се појавио као “подврста злочина против човечности” (Kaseze, 2005: 115), геноцид је убрзо добио аутономан статус и садржину као једно од најтежих кривичних дела данашњице. Он се данас назива “злочин над злочинима”.

Геноцид као међународно кривично дело одређују три елемента (Ра-вишић, Grozdanić, Veić, 2007: 419): а) објективни састојак – *actus reus*, б) субјективни састојак – *mens rea* и в) објект дела – скупина или група – жртва. Основ за ову инкриминацију се налази у Конвенцији о спречавању и кажњавању злочина геноцида² из 1948. године, која у члану 2 одређује појам и елементе овог међународног кривичног дела. У законодавству, теорији и пракси овај израз има шире тумачење. Наиме, под овим изразом се подразумева не само убијање, већ уништење на било који начин одређене групе која чини једну повезану целину на националној, етничкој, расној или верској основи. Објект заштите су човечност и међународно право. Објект напада је национална, етничка, расна или верска група³. Иако се

2 „Службени весник Президијума Народне скупштине ФНРЈ”, број 2/50 и „Службени лист ФНРЈ”, број 56/50.

3 Националну групу чини скупина људи који осећају да деле правну везу заједничког држављанства пропраћену реципрочним правима и обавезама. Етничку групу чине чланови које веже заједнички језик и култура, расна група је пак група заснована на наследним физичким обележјима која се често идентификује са одређеном географском облашћу без обзира на језичке, културне, националне или верске факторе, док верску групу чине чланови који имају исто верско убеђење, назив вере или начин вршења верских обреда. Заправо, појмови националне, етничке, расне или верске групе веома

дело⁴ чини уништавањем појединаца, његов циљ није да се ти појединци ликвидирају као одређене личности, већ као припадници групе. Циљ овог дела је, дакле, уништење групе у целости или делимично, при чему је ликвидација појединаца само начин остваривања овог циља. Величина групе је без значаја за постојање кривичног дела. Битно је да група постоји као целина са специфичним карактеристикама и да се као таква жели уништити. Циљ инкриминације је да се осигура право на живот, тј. на постојање и развој свакој групи која има посебно национално, етничко, расно или верско својство, при чему се не захтева просторно заједништво припадника групе.

Радња извршења кривичног дела геноцида се састоји из низа различитих делатности које се могу сврстати у неколико група. То су следеће делатности: 1) убијање, наношење тешких повреда тела или тешко нарушавање физичког или душевног здравља припадницима одређене националне, етничке, расне и верске групе, 2) стављање групе људи у такве животне услове који доводе до њеног потпуног или делимичног истребљења, 3) примена мера којима се спречава рађање између припадника групе људи (тзв. биолошки геноцид) и 4) принудно пресељавање деце у другу групу људи с циљем губљења идентитета своје групе.

Све ове радње воде ка физичком и биолошком остваривању геноцида. За постојање овог дела довољно је да је учињена било која од законом таксативно наведених радњи у намери потпуног или делимичног истребљења (уништавања) групе као друштвене целине. Геноцид је типичан пример кривичног дела које почива на "деперсонализацији жртве", што значи да жртва не представља циљ због њених индивидуалних квалитета или обележја, него само зато што је припадник одређене групе. Радња извршења се може остварити на два начина (Petrović, Jovašević, 2005: 40–42): 1) издавањем наређења и 2) непосредним предузимањем делатности. Издавање наређења да се врше напред наведене делатности

се широко изучавају и за сада не постоје опште и међународно прихваћене прецизне дефиниције. Сваки од тих појмова се зато мора процењивати у светлости конкретног политичког, социјалног и културног миљеа.

4 Геноцид према конкретном објекту може бити национални или етнички геноцид или етноцид ако је тај објект национална или етничка скупина. О расном геноциду ради се ако је радња усмерена на одређену расну групу или на више таквих група. Верски геноцид је усмерен на припаднике одређене верске групе или више таквих група. Скупина (група) се не одређује према објективном, статичком критеријуму, већ је за појмовно одређене групе и према схватањима *ad hoc* трибунала одлучујуће како њене припаднике субјективно доживљава учинилац дела. У правној теорији се истиче недостатак оваквих дефиниција геноцида по којима он не обухвата културни геноцид у смислу уништавања језика и културе одређене групе.

представља посебну и самосталну радњу извршења геноцида. Наређивање је, иначе, један облик подстрекавања, али оно овде нема карактер саучесништва, већ посебног начина извршења овог дела. Кривично дело геноцида се углавном чини организовано и по унапред утврђеном плану, где наређење претпостављеног има посебну снагу дејства, па је стога и његова одговорност самосталне природе. Наиме, наредбодавац ће бити одговоран за само издавање наређења да се изврши геноцид, чак и онда када потчињени одбије или на други начин избегне извршење таквог наређења.

Последица дела је угрожавање опстанка одређене националне, етничке, расне или верске групе (Lazarević, Vučković, Vučković, 2004: 1021). Она се остварује проузроковањем мањег или већег броја појединачних последица повреде (живота, телесног интегритета, плода) и угрожавања (стављањем у неподношљиве услове живота). Број проузроковања није одлучујући за постојање дела. То значи да ће постојати једно дело геноцида, како онда када је учињено једно, тако и онда када је остварено више проузроковања. Већи број проузроковања од разноврсних појединачних последица је од значаја код одмеравања казне (Вашић, 1986: 316). То указује да је суштина кривичног дела геноцида у планском и систематском уништењу људских група.

Учиниолац дела може бити свако лице, а у погледу кривице потребан је директни умишљај (*dolus coloratus*) који карактерише "геноцидна намера". За постојање намере неопходна је искуствена оцена, а не примена теорије о намери⁵. За ово дело прописана је казна затвора најмање пет година или казна затвора од тридесет до четрдесет година. Закоником је изричито предвиђено да за ово дело кривично гоњење и кажњавање не застаревају.

4. Геноцид и „нирнбершко“ право

Статут Међународног војног суда усвојен на основу Лондонског споразума савезничких сила 8. августа 1945. године (Нирнбершка пресуда, 1948: 13–19) у члану 6 одређује међународна кривична дела чији ће учиниоци као појединци или као чланови организације бити суђени од стране овог суда. То су: а) злочини против мира, б) ратни злочини и в) злочини против човечности (Прљета, 1992: 35–46). Поред непосредних извршилаца ових међународних кривичних дела (злочина), кривично су одговорна и лица која се јављају у својству вође, организатора, подстрекача или другог саучесника, а која су учествовала у састављању или извршењу

⁵ Пресуда Међународног кривичног трибунала за бившу СФР Југославију у случају Сикирица ИЦТУ– 95-8.

неког заједничког плана или завере ради извршења неког од напред наведених злочина. Овде се, заправо, ради о одговорности и кажњавању саучесника за извршена дела по принципу субјективне акцесорне кривичне одговорности. Учиниоцу ових кривичних дела у смислу одредбе чл. 27 и 28 Статута, могу се изрећи следеће врсте казни: а) смртна казна, б) друга врста казне (затвора) коју суд нађе за праведну и в) конфискација (одузимање сваке украдене) имовине (Јовашевић, 2010: 213–215).

Злочин против човечности⁶ из члана 6, став 2, тачка ц је први пут дефинисан управо Статутом Међународног војног суда. Ту спадају следећи акти: 1) убиства, 2) истребљење, 3) поробљавање, 4) депортација и 5) остала нечовечна дела. За постојање злочина против човечности битно је испуњење још два елемента. То су: а) да је радња извршена против било ког цивилног становништва и б) да се радња предузима у одређено време – пре или за време трајања рата. При томе се као злочин против човечности сматра и свако прогањање на политичкој, расној или верској основи у извршењу или у вези било којег злочина у надлежности овог суда, без обзира да ли се тиме врше или не врше повреде закона оне земље у којој су злочини извршени (Марковић, 1973: 176–180). Овим се кривичним делом практично целим људским групама (припадницима политичке, расне или верске групе) онемогућава или отежава живљење, и то како за време рата, тако и пре рата. Иако, то овај Статут не каже, ово дело заправо представља злочин геноцида. Ово је било једино међународно кривично дело из надлежности Међународног војног суда које се могло извршити независно од рата или оружаног сукоба (Petrović, Jovašević, 2010: 178–182).

Иста међународна кривична дела познаје и Закон број 10 Контролног савета за кажњавање лица одговорних за ратне злочине, злочине против мира и злочине против човечности у члану 2, с тим што поред наведене три врсте злочина познаје и посебно дело које се састоји у самом чланству у злочиначкој групи или организацији које су од стране Међународног војног суда проглашене злочиначким (Прљета, 1992: 47–53). У ставу 2 овог члана Закон је изричито одредио да се за ове злочине могу казнити следећа лица: 1) свако лице без обзира на држављанство или својство у коме је делало ако је било главни учинилац или саучесник, 2) лице које

6 Почетак инкриминације злочина против човечности датира из времена Првог светског рата као реакција савезничких сила на злочине које су извршиле турске власти у току 1915. године над Јерменима. Велика Британија и царска Русија су у заједничкој ноти оптужиле Порту за „злочине против човечности и цивилизације“. На Версајској мировној конференцији је 1919. године најављено установљење међународног кривичног суда који би, између осталог, био надлежан и за „кршење закона човечности“. Тај предлог је спречен од стране САД, са образложењем да још увек нема утврђених и универзалних стандарда човечности.

је наредило или подстицало или се сагласило са извршењем неког од ових кривичних дела, 3) лице које је било повезано са плановима или радњама које су довеле до извршења неког дела, 4) лице које је било члан организације или групе за вршење ових кривичних дела, 5) лице које је имало високи политички, грађански или војни положај у Немачкој или у некој земљи која је била њен савезник или заједно са њом ратовала или је била њен сателит и 6) лице које је имало висок положај у финансијском, индустријском или привредном животу било које од тих земаља.

Учиниоцу неког од ових кривичних дела се према одредби става 3 овог члана могу изрећи следеће казне: 1) смртна казна, 2) доживотни затвор или затвор на одређени број година са принудним радом или без принудног рада, 3) новчана казна и затвор са или без принудног рада у случају неплаћања новчане казне, 4) конфискација имовине, 5) повраћај неправилно стечене имовине и 6) одузимање појединих или свих грађанских права.

На принципима Нирнбершке пресуде, 9. децембра 1948. године Генерална скупштина ОУН је донела Конвенцију о спречавању и кажњавању злочина геноцида, која је ступила на снагу 12. јануара 1951. године (Petrović, Bisić, Perić, 2011: 284–286). Ова Конвенција у члану 2 дефинише злочин геноцида као дело извршено са намером да се потпуно или делимично уништи једна национална, етничка, расна или верска група: 1) убиством чланова групе, 2) наношењем тешких телесних и душевних повреда члановима групе, 3) намерним подвргавањем чланова групе таквим условима живота који би требало да доведу до њеног потпуног или делимичног уништења, 4) наметањем таквих мера којима се жели спречити рађање у оквиру групе и 5) присилним премештањем деце из своје групе у другу групу. У члану 3 Конвенција даље предвиђа као кажњиво не само дело геноцида, већ и: а) заверу да се изврши геноцид, б) непосредно и јавно подстицање да се изврши геноцид, в) покушај да се изврши геноцид и г) саучесништво у геноциду.

5. Геноцид према Статуту Хашког трибунала

Резолуцијом Савета безбедности Организације уједињених нација број 827 од 25. маја 1993. године усвојен је Статут Међународног трибунала за гоњење лица одговорних за озбиљне повреде међународног хуманитарног права извршене на територији бивше СФР Југославије почев од 1991. године. Овај статут, познат као Статут Хашког трибунала, (Јовашевић, 2011: 256–258) познаје четири врсте међународних кривичних дела. То су: а) тешке повреде Женевских конвенција од 1949. године, б) кршење

законa и обичаја ратовања, в) геноцид и г) злочини против човечности (Јовашевић, 2002: 14). Учиниоцу ових кривичних дела од стране Трибунала се може, према члану 24, изрећи само једна врста казне и то казна затвора у трајању према општој пракси судова у Југославији, при чему је судско веће обавезно да узме у обзир тежину извршеног кривичног дела (објективне околности) и лична својства оптуженог (субјективне околности). Уз казну се учиниоцу међународног кривичног дела могу изрећи и следеће санкције: а) повраћај имовине њиховим правим власницима (реституција) и б) одузимање добити која је прибављена криминалном делатношћу (Džouns, Pauls, 2005: 131–147).

Најтеже кривично дело данашњице "злочин над злочинима" – геноцид (Lukšić, 2001: 283–291) је предвиђено у члану 4 Статута Хашког трибунала. Ово дело се састоји у намерном⁷ уништењу у целини или делимично националне, етничке, расне или религиозне групе. Пракса Хашког трибунала није прихватила екстензивно тумачење појма геноцида које би укључивало намеру уништења националног, језичког, верског, културног или неког другог идентитета групе, а без њеног физичког уништења (Иванишевић, Илић, Вишњић, Јањић, 2007: 65).

Битно је за постојање овог међународног кривичног дела да је у напред наведеној намери⁸ предузета једна од следећих више алтернативно предвиђених радњи (Džouns, Pauls, 2005: 143–147): 1) убијање чланова одређене групе, 2) проузроковање физичких или менталних повреда члановима групе, 3) намерно смештање чланова групе у такве услове живота смишљене да доведу до њеног физичког, делимичног или потпуног уништења⁹, 4) спровођење мера са намером да се спречи рађање унутар групе и 5) намерно премештање деце једне групе у другу групу.

7 Пресуда у случају Примена Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида у предмету Босна и Херцеговина против Србије и Црне Горе од 26. фебруара 2007. године.

8 Постојање геноцидне намере у досадашњој пракси Хашког трибунала је утврђивано путем следећих критеријума: а) општи контекст који обухвата следеће елементе: 1) ширина и распрострањеност извршених дела, 2) шира политичка доктрина из које су дела произишлаго, 3) обим остварених или покушаних дела, 4) методичност у планирању убијања, 5) систематичност убијања и уклањања лешева, б) дискриминаторски карактер дела и 7) дискриминаторска намера оптуженог, б) извршење других кривичних дела систематски усмерених против исте групе, в) број почињених злочина, г) систематско усмеравање на цивиле због њихове припадности одређеној групи и д) понављање деструктивних и дискриминаторских дела.

9 У пракси Хашког трибунала овај облик геноцида је извршаван следећим делатностима: а) држањем затвореника у загушљивим и пренатрпаним просторијама, б) спавањем затвореника на поду и без ћебади, в) ускраћивањем затвореницима хране и воде, г) давањем затвореницима нечисте воде која би проузроковала њихово

Геноцидна намера је најзначајнија карактеристика кривичног дела геноцида. Она се мора односити на уништење значајног дела групе. Тај значајан део је довољно "значајан" да утиче на групу у целини. Овај квантитативни критеријум је допуњен и могућностима које су извршиоцу овог кривичног дела стајале на располагању, па се тако ова намера доказује и када је она испољена само у односу на групу у оквиру ограниченог географског подручја. И коначно, геноцидна намера узима у обзир и квалитативне одлике нападнутог дела групе, дозвољавајући могућност да се као суштински део укупне групе квалификује онај део који представља њен симбол или је битан за њен опстанак.

Поред непосредног предузимања наведених радњи (непосредни извршилац), као радње извршења геноцида сматрају се и следеће: а) учешће у завери ради вршења геноцида, б) директно и јавно подстицање на вршење геноцида (подстрекавање), в) покушај вршења геноцида, као и г) саучесништво у било ком облику у вршењу геноцида.

6. Геноцид према Статуту Трибунала за Руанду

Иста међународна кривична дела, као и Статут Хашког трибунала, са идентичним обележјима и карактеристикама познаје и Статут Међународног кривичног трибунала за Руанду. Резолуцијом Савета безбедности Организације уједињених нација број 955, од 8. новембра 1994. године, усвојен је Статут Међународног кривичног трибунала за Руанду. Овај трибунал је надлежан за кажњавање лица која су одговорна за геноцид и друга тешка кршења међународног хуманитарног права која су извршена на подручју Руанде, као и њених грађана који су извршили таква дела на подручју суседних држава у току 1994. године. С обзиром да се према правној квалификацији Савета безбедности ОУН овде није радило о међународном оружаном сукобу, то овај трибунал и није надлежан за кривично дело које се састоји у "тешком кршењу Женевских конвенција из 1949. године", као ни за "кршење закона и обичаја рата".

Наиме, овај статут (познат и као Статут Трибунала за Руанду) познаје три врсте међународних кривичних дела. То су: 1) геноцид (члан 2), 2) злочин против човечности (члан 3) и 3) злочин који се састоји у тешком кршењу члана 3 Женевских конвенција и Другог допунског протокола из 1977. године (члан 4). Учиниоцу ових кривичних дела од стране Трибунала се може изрећи само једна врста кривичне санкције, и то казна затвора која се може јавити у два облика, и то као: 1) казна доживотног затвора и 2) казна

оболевање, д) ускраћивањем лекова затвореницима, њ) неуказивањем лекарске помоћи затвореницима и е) излагањем затвореника напорном раду.

затвора у временски одређеном трајању. При одмеравању казне учиниоцу међународног кривичног дела судско веће Трибунала за Руанду је обавезно да узме у обзир тежину извршеног кривичног дела (објективне околности) и лична својства оптуженог (субјективне околности). Уз казну се учиниоцу дела могу изрећи и две мере и то: а) повраћај имовине њиховим правим власницима (реституција) и б) одузимање добити која је прибављена криминалном делатношћу.

Најтеже кривично дело данашњице – геноцид је предвиђено у члану 2 Статута Трибунала за Руанду. Оно се састоји у намерном уништењу¹⁰ у целини или делимично националне, етничке, расне или религиозне групе. Битно је за постојање овог међународног кривичног дела да је у напред наведеној намери предузета једна од следећих више алтернативно предвиђених радњи: 1) убијање чланова одређене групе, 2) проузроковање физичких или менталних повреда члановима групе, 3) намерно смештање чланова групе у такве услове живота смишљене да доведу до њеног физичког, делимичног или потпуног уништења, 4) спровођење мера са намером да се спречи рађање унутар групе и 5) намерно премештање деце једне групе у другу групу (Fabijanić Gagro, Škorić, 2008: 1387–1419). Поред непосредног предузимања наведених радњи (непосредни извршилац), као радње извршења геноцида¹¹ сматрају се и следеће (Degan, 2008: 77–95): 1) учешће у завери ради вршења геноцида, 2) директно и јавно подстицање на вршење геноцида (подстрекавање), 3) покушај вршења геноцида, као и 4) саучесништво у било ком облику у вршењу геноцида.

7. Геноцид према Римском статуту

Римски статут сталног Међународног кривичног суда, усвојен на Дипломатској конференцији ОУН у Риму 17. јула 1998. године, прописује да ће се пред овим судом водити кривични поступак, утврђивати кривична одговорност и изрицати кривична санкција лицима која су учинила

10 Уништење групе значи физичку деструкцију, а не деструкцију њеног културног бића.

11 Инкриминација геноцида не тражи у објективном смислу уништење неке етничке, односно народне групе, већ само намеру да се она у потпуности или делимично уништи. Дело мора бити усмерено против једног или више лица у својству припадника те скупине. Остало је при томе нерешено могу ли се таквим тумачењем инкриминације заштитити и политичке групе које имају стабилитет и континуитет. Намера се може доказивати коришћењем различитих индиција, тако нпр. оних које следе из општег контекста и склопа околности под којима је злочин учињен, те његове природе и мере (пресуда Међународног трибунала за Руанду у предмету ИЦТР-96-4Т од 2. септембра 1998. године).

најозбиљније злочине признате од стране међународне заједнице као целине. У члану 5 овог Статута проглашена је надлежност суда за следећа међународна кривична дела: 1) злочин геноцида, 2) злочин против човечности, 3) ратне злочине и 4) злочин агресије. Према члану 77, учиниоцу неког од ових међународних кривичних дела суд може изрећи следеће казне: 1) затвор у одређеном трајању које не може да пређе максимум од 30 година, 2) доживотни затвор када је та казна оправдана екстремном тежином злочина и индивидуалним околностима везаним за учиниоца дела, 3) новчану казну према критеријуму који је одређен у Правилима доказивања и процедуре и 4) конфискацију прихода, власништва и добара који су директно или индиректно прибављени извршеним злочином.

Злочин геноцида¹² је предвиђен у одредби члана 6 овог статута (Novoseles, 2004: 498–499). Ово кривично дело¹³ се чини у намери да се уништи у целини или делимично национална, етничка или верска заједница¹⁴ на један од следећих начина: 1) убијањем чланова групе¹⁵, 2) проузроковањем тешких физичких или менталних патњи чланова групе, 3) намерним подвргавањем групе животним условима који треба да доведу до њеног потпуног или делимичног уништења, 4) предузимањем мера уперених ка спречавању рађања у оквиру групе и 5) принудним премештањем деце из једне у другу групу. Дакле, овде се ради о преузимању одредби Конвенције ОУН о спречавању и кажњавању злочина геноцида из 1948. године у погледу одређивања бића овог најтежег међународног кривичног дела упереног против "човечанства".

12 У делу правне теорије се сматра да геноцид не представља самостално кривично дело, већ да је то само врста злочина против човечности.

13 Геноцид се одређује као "злочин над злочинима". Забрана вршења или пропагирања овог кривичног дела представља *ius cogens*, тако да противправност геноцидних активности, па и сам криминални карактер ових радњи је општеприхваћен и неспоран у међународној заједници.

14 Овом инкриминацијом су заштићене само стабилне групе, које карактерише сталност и чијим се чланом постаје на основу рођења, док су искључене несталне скупине чијим се чланом постаје на основу индивидуалне одлуке. На том становишту стоји и Међународни кривични трибунал за Руанду у случају Акајесе.

15 За постојање геноцида није потребан и већи број жртава. Наиме, сматра се да је довољно да учинилац убије једно или више лица. Исто тако геноцид може учинити и изоловани појединац ако поступа са геноцидном намером и ако се његово понашање поклапа са другим сличним понашањима, а такве је природе да може довести до уништења целе скупине.

8. Закључак

Међународно кривично право, као систем правних прописа садржаних у актима међународне заједнице и кривичном законодавству појединих држава, предвиђа кривичну одговорност и кажњивост за међународна кривична дела. То су дела којима се крше ратни закони и обичаји рата (међународно хуманитарно право), којима се повређује или угрожава мир међу народима и безбедност човечанства. За ова дела прописане су најтеже врсте и мере казни које уопште познаје кривично законодавство данас. За учиниоце ових дела у одређеним случајевима примарна је надлежност међународних судских (наднационалних) органа, као што су нпр. Токијски и Нирнбершки суд, Хашки трибунал, Трибунал за Руанду, Римски суд итд.

Међу међународним кривичним делима се по свом значају, природи и карактеру издваја злочин над злочинима. То је злочин геноцида. Дело геноцида се састоји у издавању наређења да се врше или у вршењу: убистава, тешке повреде тела или тешког нарушавања физичког или душевног здравља чланова групе људи, или у стављању чланова групе у такве животне услове који доводе до њеног потпуног или делимичног истребљења, или у примени мера којима се спречава рађање између припадника групе, или у принудном пресељавању деце у другу групу, а у намери да се потпуно или делимично уништи национална, етничка, расна или верска група људи. Ово дело означава убијање рода, односно племена. Резолуцијом Генералне скупштине ОУН број 96/1 од 11. децембра 1946. године геноцид је проглашен за "међународно кривично дело које је у супротности са духом и циљевима ОУН и које цивилизовани свет осуђује". Иако се појавио као "подврста злочина против човечности", геноцид је убрзо добио аутономан статус и садржину као једно од најтежих кривичних дела данашњице.

Геноцид као међународно кривично дело одређују три елемента: а) објективни састојак – *actus reus*, б) субјективни састојак – *mens rea* и в) објект дела – скупина или група – жртва. Основ за ову инкриминацију се налази у Конвенцији о спречавању и кажњавању злочина геноцида из 1948. године, која у члану 2 одређује појам и елементе овог међународног кривичног дела. У законодавству, теорији и пракси овај израз има шире тумачење. Наиме, под овим изразом се подразумева не само убијање, већ уништење на било који начин одређене групе која чини једну повезану целину на националној, етничкој, расној или верској основи.

Литература

- Ваčić, F. (1986). *Krivično pravo*. Zagreb: Pravni fakultet
- Degan, V.Đ., Pavišić, B. (2005). *Međunarodno kazneno pravo*. Rijeka: Pravni fakultet
- Degan, V.Đ. (2008). Zločin genocida pred međunarodnim krivičnim sudištima. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*. Zagreb. 1–2. 77–95
- Džouns, Dž., Pauls, S. (2005). *Međunarodna krivična praksa*. Sarajevo: Magistrat
- Ђурђић, В., Јовашевић, Д. (2003). *Међународно кривично право*. Београд: Номос
- Иванишевић, Б., Илић, Г., Вишњић, Т., Јањић, В. (2007). *Водич кроз Хашки трибунал*. Београд: Савет Европе
- Јовашевић, Д. (2002). *Коментар Кривичног закона СР Југославије*. Београд: Службени гласник
- Јовашевић, Д. (2010). *Међународна кривична дела – одговорност и кажњивост*. Ниш: Правни факултет
- Јовашевић, Д. (2011). *Међународно кривично право*. Ниш: Правни факултет
- Јовашевић, Д. (2014). *Кривично право. Посебни део*. Београд: Досије
- Kaseze, A. (2005). *Međunarodno krivično pravo*. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava
- Lazarević, Lj., Vučković, B., Vučković, V. (2004). *Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore*. Cetinje: Obod
- Lukšić, B. (2001). Genocide and command responsibility. *Zbornik Pravnog fakulteta u Splitu*. Split. 4. 283–291
- Марковић, М. (1973). Нирнбершко суђење – примена нових начела у међународном кривичном праву. *Зборник Института за криминологију и социологију истраживања*. Београд. 2. 176–180
- Нирнбершка пресуда. Београд: *Архив за правне и друштвене науке*. (1948)
- Novoselec, P. (2004). *Opći dio kaznenog prava*. Zagreb: Pravni fakultet
- Pavišić, B., Grozdanić, V., Veić, P. (2007). *Komentar Kaznenog zakona*. Zagreb: Narodne novine
- Petrović, B., Jovašević, D. (2005). *Krivično (kazneno) pravo. Posebni dio*. Sarajevo: Pravni fakultet

Petrović, B., Jovašević, D. (2010). *Međunarodno krivično pravo*. Sarajevo: Pravni fakultet

Petrović, B., Bisić, M., Perić, V. (2011). *Međunarodno kazneno sudovanje*. Sarajevo: Privredna štampa

Прљета, Љ. (1992). *Злочин против човечности и међународног права*. Београд: Службени лист

Simović, M., Blagojević, M., Simović, V. (2013). *Međunarodno krivično pravo*. Istočno Sarajevo: Pravni fakultet

„Службени весник Президијума Народне скупштине ФНРЈ“, бр. 2. 1950

„Службени лист ФНРЈ“, бр. 56. 1950

Tomić, Z. (1999). Osvrt na nastanak i razvoj međunarodnog krivičnog prava. *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*. Sarajevo. 337–360

Fabijanić Gagro, S., Škorić, M. (2008). Zločin genocida u praksi međunarodnih ad hoc tribunala. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*. Zagreb. 6. 1387–1419

Cifrić, I. (1992). Rat i oikocid. *Socijalna ekologija*. Zagreb. 2. 143–158

Dragan Jovašević, LL.D.,

Full Professor,

Faculty of Law, University of Niš

CRIMINAL LIABILITY AND PUNISHMENT FOR THE CRIME OF GENOCIDE

Summary

International criminal law, as a system of legal regulations embodied in the acts of international community and criminal legislations of individual states, envisages criminal liability and punishment for international crimes committed in violation of international law. These acts constitute breaches of the laws and customs of war (international humanitarian law) that violate or threaten peace among nations and the security of mankind. The penalties prescribed for these criminal offences are the most severe penalties in the contemporary criminal legislation. The perpetrators of these criminal offences are subject to the primary jurisdiction of the competent supranational judicial institutions, such as the Nurnberg Tribunal, the Tokyo Tribunal, the Hague Tribunal, the International Criminal Court, etc. In this paper, the author analyzes the concept and characteristics of genocide as an international crime.

Given its significance, nature and character, the crime of genocide stands out as a crime above all crimes in international law. The crime of genocide may be committed either by ordering the commission of specific acts or by being directly involved in the commission of these acts, which include: killing or causing serious bodily or mental harm to members of a specific national, ethnic, racial or religious group, or deliberately imposing living conditions calculated to cause the extinction of the group in whole or in part, or imposing measures intended to prevent childbirth in the group, or forcibly transferring children from one group to another group with the intent to fully or partially destroy the specific national, ethnic, racial or religious group.

The criminal act of genocide is defined as the killing of a nation or a tribe. In the UN General Assembly Resolution 96/I of 11th December 1946, genocide was proclaimed to be “a crime under international law, which is in contradiction with the spirit and the aims of the OUN and condemned by the entire civilized world”. Although it emerged as a “subspecies of crime against humanity”, genocide rapidly obtained an autonomous status and contents as one of the most serious crimes in the modern world.

As a crime against international law, genocide is established on the basis of three elements: a) the objective component - actus reus; b) the subjective component - mens rea; c) the object of the act - the group (the victim). The origin of this incrimination is to be found in the 1948 Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide which, in Article 2, defines the concept and the elements of this crime against international law. In legislation, theory and practice, this term can be interpreted in a broader sense. Namely, this concept includes not only killing but also destruction or extermination (committed in any other way) of a particular group that constitutes a consistent entity on the national, ethnical, racial or religious grounds.

Key words: *international law, crime, genocide, vulnerable group, perpetrator, criminal liability, punishment.*